

MƏTNŞÜNASLIQ

*Y.Bağırılı Günaydın. Həkim Qəninin nəşr olunmamış əlyazmaları haqda
// Əlyazmalar yanmır, 2020, № 1 (10), s. 80-85.*

UOT: 930.25

Yusif Bağırılı Günaydın

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,

Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 26

e-mail: yusif_gunaydin@mail.ru

HƏKİM QƏNİNİN NƏŞR OLUNMAMIŞ ƏLYAZMALARI HAQDA

Xülasə

Həkim Qəninin çox intensiv və məhsuldar ədəbi fəaliyyəti olub. Təbiidir ki, müəllif özündən sonra çox zəngin bir ədəbi irs qoymuşdur. Əruz və heca vəznində yazılmış müxtəlif məzmunlu poetik nümunələr, bir çox mənzum pyeslər, həmçinin nəşrlə qələmə alınmış dram əsərləri və digər nümunələr hələ müəllifin sağlığında ayrıca nəşrlər kimi ictimaiyyətə təqdim edilmiş və oxucu rəğbəti qazanmışdır. Bununla belə, müəllifin indiyə kimi işıq üzü görməmiş bir xeyli əlyazmaları da var.

Açar sözlər: *arxiv, Həkim Qəni, əlyazma, qəzəl.*

Giriş

Həkim Qəninin imzası geniş oxucu auditoriyasına yaxşı tanışdır. Divan ədəbiyyatımızın mahir bilicisi, Füzuli irsinin vurğunu bu irsin ardıcıl təbliğatçılarından olan Həkim Qəni öz çoxşaxəli ədəbi yaradıcılığında klassik poeziyamızın qabaqcıl ənənələrini layiqincə əks etdirmiş, televiziya, radio proqramlarında, habelə ədəbi-bədii məclislərdə bu dəyərləri təbliğ və təşviq etmişdir. Divan poeziyamızın sultanı Məhəmməd Füzulinin 124 qəzəlini təxmis etmiş müəllif bu nümunələri dövrü mətbuatda dərc etdirmiş, Vahid poeziya evinin rəhbəri kimi təşkil etdiyi tədbirlərdə onların geniş təhlilini və təfsirini verib gənc qələm sahiblərini divan poeziyamızın zəngin ənənələrinə hörmət ruhunda tərbiyə etmişdir. Həkim Qəni həm də heca vəznində yazılmış küllü miqdarda poetik əsərlərin, şeir və poemaların müəllifidir. Onun qələminə həm də bir çox dram əsərləri də məxsusdur ki, bir müddət bundan öncə Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun elmi şurasının qərarı ilə müəllifin dram əsərləri ayrıca kitab şəklində nəşr olunub, ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. Bununla belə Həkim Qəninin şəxsi

arxivlərdə saxlanılan, bu günə kimi nəşrlərdən kənarda qalmış çox miqdarda əl yazmaları da var ki, bu nümunələr təkcə tədqiqatçılar üçün deyil, heç şübhəsiz ki, yeni oxucu auditoriyası üçün də böyük maraq doğura bilər.

Ailə arxivini səhmanə salarkən, çoxdan gözə dəymədiyindən yaddan çıxıb unudulmuş köhnə bir qovluq diqqətimi çəkdi. Qovluğun üstündə ərəb əlifbası ilə “Əşar” (şeyrlər) sözü yazılmışdı. Bu qovluqda atam, dilçi alim və pedaqoq Cavad Bağirov (tələbələri və həmkarları ona Mirzə Cavad müəllim, yaxın dostları isə Ağacavad deyə müraciət edirdilər) tərəfindən bir yerə toplanıb arxivləşdirilmiş, müxtəlif müəlliflərə məxsus poetik nümunələrin əl yazmaları saxlanılırdı. Bu əl yazmalar arasında tanınmış simalar, məsələn, xalq artisti, məşhur muğam ustası, xanəndə Hacıbaba Hüseynov (onun qələminə ərəz vəznində yazılmış bir çox diqqətəlayiq poetik nümunələr məxsusdur), əməkdar incəsənət xadimi uzun illər Azərbaycan radiosunda diktör kimi çalışmış ara-sıra müxtəlif mövzularda şeyrlər yazan Soltan Nəcəfovun imzasına rast gəlmək mümkündür. Bu müəlliflər arasında ən məşhuru məhsuldar ədəbi fəaliyyəti olan Həkim Qənidir (Hüseynov Qəni Hüseynqulu oğlu). Sözü gedən qovluqda Həkim Qəniyə məxsus müxtəlif məzmunlu, fərqli janrlarda qələmə alınmış şeyr nümunələri daha çoxdur ki, onların əksəriyyəti müəllifin öz əli ilə kiril əlifbası ilə köçürülmüş əl yazmalar şəklindədir, bununla belə, burada makina nüsxələri də az deyil. Həkim Qəniyə məxsus əl yazmaları janr və mövzu baxımından kifayət qədər rəngarəngdir, burada hər iki vəznə, həm ərəz, həm də heca vəznində yazılmış lirik şeyrlərlə yanaşı, konkret şəxslərə ünvanlanmış satirik məzmunlu həcvlər, incə yumor hissi ilə aşılanıb, müxtəlif şəxslərə həsr olunmuş zarafatlar, dostluq şarjlari, habelə həkimin yaxından tanıdığı və rəğbət bəstələdiyi insanların vəfatı münasibəti ilə yazılmış ağıllar, matəm mərasimlərində oxunan mərsiyələr də görmək mümkündür. Tarix etibarı ilə ən qədim əl yazma kommunal təsərrüfat işçisinin pula hərisliyini məsxərəyə qoyan mənzum həcvdir. Bu nümunə 1946-cı ildə qələmə alınıb. Bütün əl yazmalarının tarixi müəllifin öz xətti ilə qeydə alınıb. Sonradan yazılmış şeyrlər isə ötən əsrin 60-70-ci illərinə məxsusdur. Şeyrlərin yazılma tarixi artıq qeyd etdiyimiz kimi vərəqin, yaxud səhifənin axırında müəllifin öz xətti ilə qeyd olunub. Makina nüsxələrinin yazılma tarixi isə makina şriftləri ilə həkk olunub. Bu əl yazmalar, yaxud makina nüsxələri cüzi istisnaları nəzərə almasaq, dövrü mətbuatda çap olunmayıb, həkimin kitablarına daxil edilməyib. Adı çəkilən hər üç müəllifin, xüsusilə, Həkim Qəninin Mirzə Cavad müəllimlə səmimi dostluq münasibətləri var idi, hər dəfə müəllimi ziyarət etməyə gələndə dostlar yenidən yazdıqları şeyri, yaxud şeyrləri ona oxuyub, rəyini öyrənəndən sonra, şeyrlərin əl yazmalarını Mirzə Cavad müəllimə hədiyyə edər, o isə öz növbəsində bu yazılar üçün ayırdığı xüsusi qovluğa yığardı və beləliklə, illər ərzində kifayət qədər zəngin bir ailə arxivi yaranmış oldu ki, bu arxiv bu günün özündə tədqiqatçılar üçün və poeziya həvəskarları üçün olduqca maraqlı bir məxəzdir. Bu məqalədə sözü gedən arxivdə mühafizə olunan Həkim Qəninin qələminə məxsus iki müxtəlif janrlı poetik nümunədən bir qədər ətraflı bəhs edəcəyəm. Onlardan birinin yazılma tarixi ötən əsrin 61-ci ilinə, daha dəqiq yazsaq 1961-ci il oktyabr ayının 15-nə təsadüf edir, digəri isə 6 il sonra, 1967-ci ilin avqust ayının 25-də qələmə alınıb. Hər iki nümunə qəzəl janrında, həzəc bəhrinin fərqli növlərində yazılsa da, bu qəzəllər məzmun və məna etibarı ilə biri-birindən fərqlənir. 1961-ci ildə yazılmış “Yanında” rədifli qəzəl satirik məzmunludur. İmzası geniş oxucu auditoriyasına demək olar ki, məlum olmayan, iddiası istedadından böyük Kazım bəy imzalı bir poeziya həvəskarı və onun yaradıcılıq cəhdləri satirik mövqedən ifşa olunur, müəllifin şairlik iddiaları kəskin tənqid atəşinə tutulur. Sözü gedən qəzəlin mətləi belədir:

Gül çöhrəsi nəymiş ruxi-didar yanında,
Gül söyləmə hər xarə gülizar yanında.

Elə ilk beytdən nəzərə çarpan müqayisəli təsvir maraqlıdır. İlk misrada gülün çöhrəsi ilə dildarın siması qarşı-qarşıya qoyulub qiyas edilir, üstünlük gülə deyil sevgilinin gözəl sifətinə verilir, çünki, müəlliflik qənaətinə görə dildarın çöhrəsi ilə müqayisədə gül ləçəyinin gözəl-

liyi belə gözdən düşür. İkinci misrada isə müəllif bədii-obrazlı fikrini tamamlayaraq, oxucunu əsl gözəlliyi görüb dərk etməyə, dəyərləndirməyə çağırır. Gül olan yerdə tikanın, hətta tikanlığın olması da təbiidir. Bəzən tikan kolu da zahirən cazibədar ola bilər, odur ki, müəllif xar ilə gülə fərq qoyub, tikanlığı gülzardan ayırmağa çağırır, tikan ilk baxışda cazibədar görünsə belə, ona gül deməyin yersiz olduğunu xatırladır. Artıq ikinci beytdən müəllif mətləbə keçib həcv hədəfini nişan alır:

Gizlətginən əşarını bizdən, a Kazım bəy,
Boş səfsəmədir cümləsi əşar yanında,

- deyərək, şairlik eşqinə düşənin yazdıqlarını şeir adlandırmağın düzgün olmadığını vurğulayır. Növbəti beytdə satirik boyalar daha da qatılaraq, sətir düşkünü olan şeir həvəskarı kəskin tənqid atəşinə tutulur:

Nəm, köhnə saman tək qoxuyur nəzmi-qəbihin,
Vermə qələmə müşk, təl əttar yanında.

Yenə də müqayisəli təsvir əsl həqiqətin aşkarlanması yolunda uğurlu bir bədii üsul kimi diqqəti çəkir. Belə ki, çürük saman qoxusu ilə xoş rayihəli müşk, yazdığı nimdaş ifadələr cazibədar olsun deyər onları hər vəchlə ətirəndirmək istəyən qələm sahibi əttar ilə qarşı-qarşıya qoyulur, üstünlüyün kimə verilməsi oxuculara dərhal bəlli olur. Sonrakı beytdə bu bədii fəndin satirik ahəngi daha da güclənərək “aslan-dovşan”, “şahmar-sərçə” qarşıdurması ilə nəzmə gətirilib diqqəti cəlb edir:

Sən nəzmdə dovşan kimisən şirə müqabil,
Ya o, lovğa gəzən sərçə ki, şahmar yanında.

Göründüyü kimi həcvin dili oynaq və rəvan, bədii obrazları parlaq və cazibədardır. Qəzəli tam şəkildə təqdim edirəm, onu da deyim ki, müəllifin imlasına toxunulmayıb.

Qəzəl

Gül çöhrəsi, nəymiş ruxi-dildar yanında,
Gül söyləmə hər xarə gülizar yanında.

Gizlətginən əşarını bizdən, a Kazım, Bək!
Boş səfsəmədir cümləsi əşar yanında.

Seyr Aləminə nuktədən aludələrək biz,
“Armud” sözü zikr eyləmə bimar yanında.

Axtar elə bir qövm ki, şair nədi bilməz,
Şairlik elə sən də o naçar yanında.

Söz çevrəsi namərbut¹ olar, sən çəkəsən əl,
Dövrani-söxən, nukteyi pərgar yanında.

Nəm, köhnə saman tək qoxuyur nəzmi-qəbihin,
Vermə qələmə “müşk” təl əttar yanında.

Sən nəzmdə dovşan kimisən şirə müqabil,
Ya loğa gəzən sərçə ki, şahmar yanında.

¹ Rabitəsiz, layiqsiz

Cahillər ilə gəl Qəni, heç cəhlə girişmə,
Öz arını sən hifz elə biar yanında.

15/X/61

Bakı

Həkim Qəninin təqdim olunan ikinci qəzəli də əruz vəzninin həzəc bəhrində yazılıb (MəfAilün, məfAilün, MəfAilün), artıq söz açdığımız birinci, "Yanında" rədifli qəzəldən məzmun və mənə baxımından əsaslı şəkildə fərqlənir. "Ağlar" rədifli bu qəzəl konkret bir hadisə - faciəli ölüm hadisəsi ilə əlaqədar yazılıb. Bu məlumatı oxucu ilk növbədə qəzəlin ithaf məzmunlu epigrafindan əldə edir. Müəllif kiril əlifbası ilə varəğa köçürülmüş bu qəzəli belə bir epigrafla başlayır:

"Qardaşımız Seyid Əlinin cavan oğlu Vasifin faciəli vəfatı münasibəti ilə baş sağlığı".

"Ağlar" rədifli bu qəzəl mərsiyə, ağı, nohə səciyyəli təsirli bir ədəbi-poetik nümunədir. Epigrafdan adı çəkilən Həkim Qəninin yaxın dostu Seyid Əli Məmmədov əslı Bakının Ramana kəndindən olan, sonradan Şüvəlan kəndinə köçüb, ömrünü sonuna qədər orada yaşayan öz nə-cibliyi, qayğıkeşliyi, halallığı ilə böyük hörmət qazanmış el ağsaqqalı idi. Onun böyük oğlu Vasif bir yay axşamı işdən evə tələsərkən artıq hərəkətə gələn elektrik qatarının vaqonuna atılmaq istəyəndə ehtiyatsızlıq edib qatarla platformanın arasına düşmüş, ağır bədən xəsarətləri almışdı. Xəstəxanaya çatdırılan Vasif Seyid Əli oğlu həkimlərin söylərinə baxmayaraq bir müddət sonra Sabunçu xəstəxanasında vəfat etmişdi. Bu faciə mərhumun valideynini, qohum-əqrəbanı, bu ailəyə hörmət bəsləyən hər kəsi dərindən sarsıtmışdı. Vasifin dəfnində Bakıdan, ətraf kəndlərdən toplaşmış böyük bir izdiham var idi. Hamı onun atası – hörmətli el ağsaqqalı Seyid Əli kişiyyə başsağlığı verməyə, ona səbir diləməyə, dərdinə şərik olmağa gəlmişdi. Seyid Əli kişinin yaxın dostu olan Həkim Qəni sözü gedən qəzəli məhz bu faciəli hadisəyə həsr etmişdi. Bu ağı mərhumun yas mərasimlərində müəllifin özü və məclisi idarə edən din xadimləri tərəfindən ucadan oxunaraq məclis əhlini təsirləndirmiş, hamı mərhumun ruhuna rəhmət oxumuşdu. Qəzəlin məqtəsində (son beytində) bir neçə şəxsin adları çəkilir.

- Qəni, ağlar Kazım, ağlar Cavad, ağlar Əli, ağlar!
Bu bir dost dərdidir ki, həmdəm ağlar, həməbəban ağlar.

Kazım deyərkən müəllif mərhumun atası, artıq təqdim etdiyimiz Seyid Əlinin doğma qardaşı, yəni faciəli surətdə həlak olmuş Vasifin əmisi Mir Kazım Məmmədovu nəzərdə tutur. Mir Kazım Məmmədov ali təhsilli neft mühəndisi idi, məşhur Neft daşları yatağının işə düşüb istismar olunmasında böyük xidmətləri olan hörmətli bir ziyalı idi, Sovet İttifaqının ən yüksək mükafatı olan Lenin mükafatı ilə təltif edilmişdi. Cavad deyərkən müəllif Mir Kazım Məmmədovun bacanağı, dilçi alim, uzun illər Lenin adına API-də pedaqoq kimi fəaliyyət göstərən yüzlərlə bacarıqlı, qabiliyyətli tələbə yetişdirmiş Cavad Bağırovu, Mirzə Cavad müəllimi nəzərdə tutur. 53 il bundan əvvəl müəllifin öz xətti ilə varəğa köçürülmüş əl yazması illərin təsiri ilə saralıb solmuş, varəğa bir neçə yerdən xəter toxunmuşdur.

Qəzəli tam şəkildə təqdim edirəm:

Qardaşımız Seyid Əlinin cavan oğlu Vasifin faciəli vəfatı münasibəti ilə baş sağlığı.

Könül suzi-ciyərlə hicridən peyvəstə¹ qan ağlar,
Pərişan türrelər² tək hər telində yüz xəzan ağlar.

Qəza peykanlarından xəstə ruhum heç zaman gülməz,
Fələk qəhr ilə ondan hər tutanda imtahan ağlar.

Bu qəm gəştində bir hicranlı dastan, qanlı rəyadır,
Ki nəql etdikcə bir-bir qanlı rəyanı yozan ağlar.

¹ Peyvəstə - daima

² Türrelər – saçlar, kəkillər

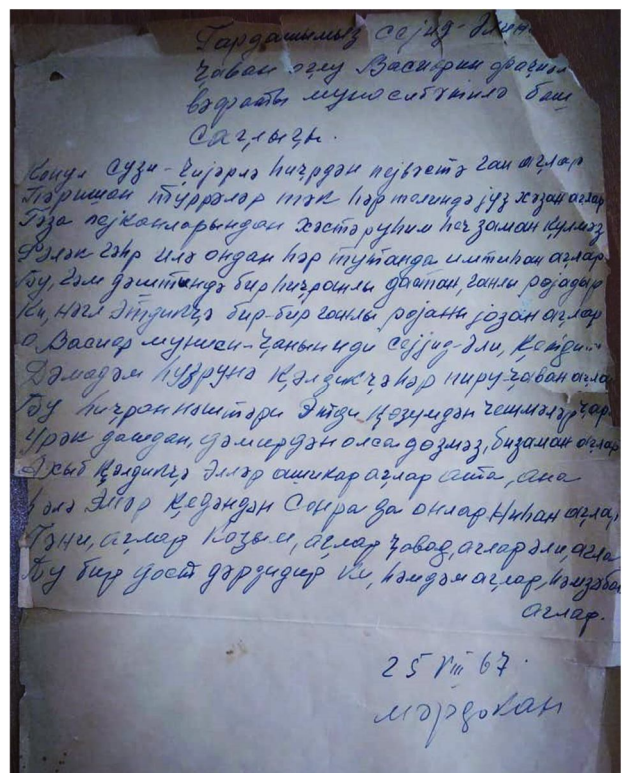
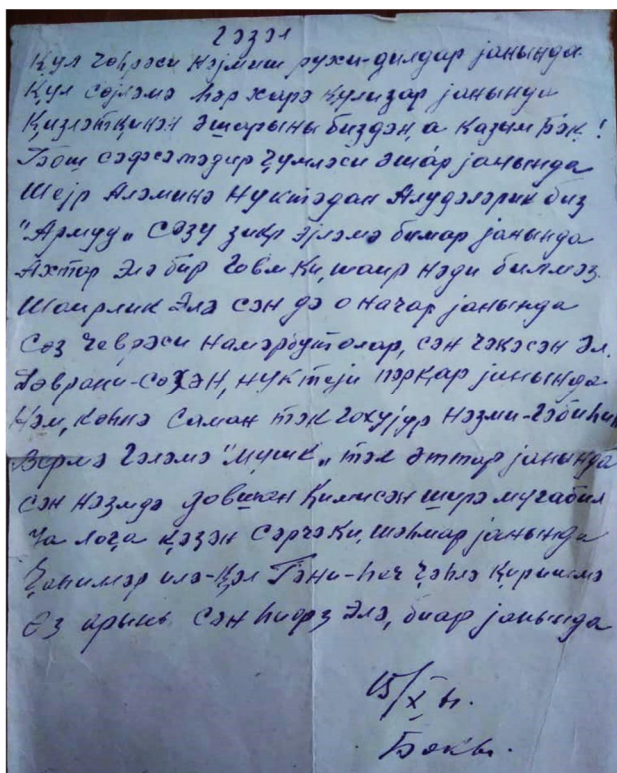
O Vasif munisi sanın idi, Seyyid Əli, getdi,
Dəmadəm hüsrünə gəldikcə, hər piri cavan ağlar...

Bu hicran neştəri etdi gözümdən çeşmələ carə,
Ürək daşdan dəmirdən olsa, dözməz, bizaman ağlar.

Axıb gəldikcə ellər aşkar ağlar ata, ana,
Hələ ellər gedəndən sonra da onlar nihan ağlar.

Qəni, ağlar Kazım, ağlar Cavad, ağlar Əli, ağla!
Bu bir dost dərdir ki, həmdəm ağlar, həməban ağlar.

25.VIII.67
Mərdəkan

Həkim Qəninin əlyazmaları

Nəticə

Öz ailə arxivimizdən aşkar etdiyim Həkim Qəninin bu iki əlyazmaları onun zəngin yaradıcılığının mövzu, ideya və janr baxımından maraqlı və rəngarəng olduğuna dəlalət edir. bu arxivdə onun hələ dərc olunmamış diqqətəlayiq əlyazmalar çoxdur. Gələn yazılarımda bu arxivdən daha bir neçə nümunəni geniş oxucu auditoriyasına təqdim etmək fikrindəyəm.

Юсиф Багирли Гюнайдын

О неизданных рукописях Хакима Гани

В данной статье исследуются две ранее не опубликованные рукописи Хакима Гани, обнаруженные в домашнем архиве автора. Эти образцы свидетельствуют о жанрово-тематическом разнообразии творчества поэта.

Ключевые слова: *архив, Хаким Гани, рукописи, газали*

Yusif Baghirli Gunaydin

About the unpublished manuscripts of Hakim Ghani

This article examines two previously unpublished manuscripts of Hakim Ghani found in the author's home archive. These samples testify to the genre-thematic diversity of the poet's work.

Key words: *archive, Hakim Gani, manuscript, gazel*

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 13.03.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 01.06.2020

Filologiya üzrə elmlər doktoru

Nailə Səmədova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.